

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2026.i46.p.71

NATALIAM. PETRENKO

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Hlukhiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3781-6372>

PRESERVATION OF UKRAINE'S CULTURAL HERITAGE DURING THE WAR: HISTORICAL, POLITICAL, AND CIVIC DIMENSIONS

Abstract. *The purpose of this study is to analyze the specific features of preserving Ukraine's cultural heritage during wartime, to determine the role of state institutions and civil society in protecting historical memory and national identity, and to examine decolonization processes as a component of contemporary cultural heritage protection policy. The paper analyzes the main threats to Ukraine's cultural heritage resulting from Russian aggression, including the destruction of architectural monuments, religious buildings, and museums, as well as the illegal transfer of museum collections and appropriation of cultural property. The concept of military urbicide is highlighted as the deliberate destruction of the urban environment and cultural sites aimed at undermining historical memory and cultural identity. The study characterizes state policy in the field of cultural heritage protection, focusing on documenting losses, evacuating museum collections, implementing international mechanisms for safeguarding cultural property, developing digital technologies for heritage preservation, and attracting international support. Considerable attention is paid to the activities of non-governmental organizations, volunteer initiatives, academic institutions, and local communities engaged in documenting destruction, digitally archiving cultural objects, and promoting historical and cultural heritage.*

The scientific novelty of the study lies in its comprehensive examination of the issue of preserving Ukraine's cultural heritage during the Russian-Ukrainian war through the integration of historical-political, cultural, and civic dimensions. It is argued that the protection of cultural heritage in contemporary conditions extends beyond the purely cultural sphere and becomes an important instrument for preserving historical memory, countering informational and cultural aggression, and strengthening Ukrainian national identity. The study concludes that the Russian-Ukrainian war has transformed cultural heritage into one of the key objects of confrontation, while its preservation has become a crucial factor in safeguarding Ukraine's historical memory and national distinctiveness. Effective responses to contemporary threats are possible only through the combined efforts of the state, international partners, and civil society. Particular significance is attached to digital technologies for documenting and reconstructing heritage sites, international legal mechanisms for the protection of cultural property, and the decolonization of cultural space aimed at affirming Ukrainian historical narratives and preserving cultural heritage for future generations.

Keywords: *cultural heritage, Russian-Ukrainian war, historical memory, historical policy, civil society, cultural property, cultural heritage preservation, decolonization.*

Citation. Petrenko, N. M. (2026). Preservation of Ukraine's Cultural Heritage During the War: Historical, Political, and Civic Dimensions. *Sumy Historical and Archival Journal*. XLVI, 71-82. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2026.i46.p.71

© 2026 by the author(s)

This article published by Sumy Historical and Archival Journal distributed under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) license

ПЕТРЕНКО Н.М.Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3781-6372>**ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:
ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА ГРОМАДЯНСЬКИЙ ВИМІРИ**

Анотація. Метою дослідження є аналіз особливостей збереження культурної спадщини України в умовах війни, визначення ролі державних інституцій та громадянського суспільства у захисті історичної пам'яті й національної ідентичності, а також вивчення деколонізаційних процесів як складової сучасної політики охорони культурної спадщини. У роботі проаналізовано основні форми загроз культурній спадщині України в умовах російської агресії, зокрема руйнування пам'яток архітектури, культових споруд, музеїв, незаконне переміщення музейних колекцій та привласнення культурних цінностей. Висвітлено концепцію військового урбіциду як цілеспрямованого знищення міського середовища та культурних об'єктів з метою руйнування історичної пам'яті й культурної ідентичності. Охарактеризовано державну політику у сфері охорони культурної спадщини, спрямовану на документування втрат, евакуацію музейних фондів, впровадження міжнародних механізмів захисту культурних цінностей, розвиток цифрових технологій збереження пам'яток та залучення міжнародної підтримки. Значну увагу приділено діяльності громадських організацій, волонтерських ініціатив, наукових установ і місцевих громад, які здійснюють фіксацію руйнувань, цифрове архівування культурних об'єктів та популяризацію історико-культурної спадщини.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному розгляді проблеми збереження культурної спадщини України в умовах російсько-української війни через поєднання історико-політичного, культурологічного та громадянського вимірів. Обґрунтовано, що захист культурної спадщини в сучасних умовах виходить за межі суто культурної сфери та стає важливим інструментом збереження історичної пам'яті, протидії інформаційній і культурній агресії, а також утвердження української національної ідентичності. Зроблено висновок, що російсько-українська війна перетворила культурну спадщину на один із ключових об'єктів протистояння, а її збереження стало важливим чинником захисту історичної пам'яті та національної самобутності України. Ефективна протидія сучасним загрозам можлива лише за умови поєднання зусиль держави, міжнародних партнерів і громадянського суспільства. Особливого значення набувають цифрові технології документування та відтворення пам'яток, міжнародно-правові механізми захисту культурних цінностей, а також процеси деколонізації культурного простору, спрямовані на утвердження українських історичних наративів і збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Ключові слова: культурна спадщина, російсько-українська війна, історична пам'ять, історична політика, громадянське суспільство, культурні цінності, збереження культурної спадщини, деколонізація.

Цитування. Петренко, Н.М. (2026). Збереження культурної спадщини України в умовах війни: історико-політичний та громадянський виміри. *Сумський історико-архівний журнал*. XLVI, 71-82. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2026.i46.p.71

У сучасних умовах російсько-української війни особливої актуальності набуває проблема збереження культурної спадщини як важливого складника національної ідентичності та історичної пам'яті українського народу. Культурна спадщина охоплює матеріальні й нематеріальні цінності, які формувалися протягом століть і відображають історичний досвід, традиції та світогляд суспільства. Руйнування пам'яток архітектури,

музейних колекцій, культових споруд та інших об'єктів культурної спадщини завдає непоправної шкоди не лише культурному надбанню держави, а й процесам збереження історичної пам'яті та національної самобутності.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну супроводжується системними загрозами культурній спадщині, що проявляються у фізичному знищенні історико-культурних об'єктів, незаконному вивезенні культурних цінностей з окупованих територій та спробах нав'язування чужих історичних наративів. У цьому контексті захист культурної спадщини набуває не лише культурного, а й історико-політичного значення, стаючи важливим елементом протидії інформаційній та культурній агресії. Збереження пам'яток історії та культури виступає складовою державної політики пам'яті та сприяє зміцненню національної єдності українського суспільства.

Водночас важливу роль у збереженні культурної спадщини відіграють інститути громадянського суспільства, волонтерські ініціативи, наукові установи, університети, культурні організації та місцеві громади. Їхня діяльність спрямована на документування втрат, цифрове архівування культурних цінностей, популяризацію історико-культурної спадщини та привернення уваги міжнародної спільноти до проблем її захисту. За таких умов дослідження історико-політичних та громадянських аспектів збереження культурної спадщини України є важливим для розуміння сучасних викликів і перспектив її охорони в умовах війни.

Мета статті полягає в аналізі особливостей збереження культурної спадщини України в умовах російсько-української війни крізь призму історико-політичних процесів та діяльності інститутів громадянського суспільства, а також визначенні їхньої ролі у захисті історичної пам'яті та національної ідентичності.

За останні п'ять років питання захисту та збереження культурної спадщини в умовах російсько-української війни набуло особливої актуальності. Різним аспектам цієї проблематики присвятили свої дослідження О. Рішняк, О. Семенюк, В. Циганчук, Ж. Бучко, А. Стецюк, М. Акімов, І. Похиленко та інші науковці. Водночас ця тема не втрачає своєї актуальності, оскільки російська агресія супроводжується систематичним руйнуванням об'єктів культурної спадщини України. Щодня держава, органи місцевого самоврядування, громадські організації, волонтери та місцеві громади здійснюють заходи із документування пошкоджень, консервації, цифрового збереження та відновлення пам'яток. Саме тому питання захисту культурної спадщини залишається не лише предметом наукових досліджень, а й важливим практичним завданням держави та громадянського суспільства.

Руйнування культурної спадщини як складова російської агресії проти України.

Російсько-українська війна продемонструвала, що культурна спадщина стала одним із об'єктів протистояння у сфері історичної політики. Поряд із воєнними діями відбувається боротьба за право інтерпретації історичного минулого, формування національних наративів та збереження культурної самобутності України. Спроби привласнення української культурної спадщини, поширення історичних міфів та заперечення окремішності української історії є складовими ширшої політики, спрямованої на підрив української національної ідентичності. За таких умов захист культурної спадщини стає важливим інструментом протидії культурній та інформаційній агресії.

Наукова спільнота, зокрема Бучко Ж., Стецюк А., Мезенцев К., Мезенцев О., форму цілеспрямованого руйнування міського середовища та об'єктів культурної спадщини в умовах війни окреслюють явищем "військового урбіциду" (Бучко, Стецюк, 2023: 21). Дослідники підкреслюють, що російсько-українська війна стала наймасштабнішою загрозою для українських міст і пам'яток культури з часу завершення Другої світової війни. На їхню думку, агресор прагне не лише завдати матеріальних збитків, а й знищити історичну пам'ять та культурну ідентичність українського народу через руйнування

архітектурних пам'яток, історичних споруд, релігійних об'єктів, музейних колекцій і символічного простору міст.

Виокремлюють кілька вимірів урбіциду. Прямий урбіцид проявляється у фізичному знищенні культурної спадщини та міської забудови. Непрямий урбіцид пов'язаний із руйнуванням міської ідентичності через окупацію територій, примусове переміщення населення та привласнення культурних цінностей. Відкладений урбіцид полягає у створенні умов, які унеможливають повернення мешканців до рідних міст через втрату інфраструктури, культурних орієнтирів і соціального середовища. Науковці наголошують, що навмисне знищення культурної спадщини є порушенням норм міжнародного гуманітарного права та може розглядатися як воєнний злочин. У цьому контексті особливого значення набуває документування фактів руйнування пам'яток культури, що є необхідною передумовою для притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності (Бучко, Стецюк, 2023: 21).

Інтенсивні бойові дії, що супроводжують російсько-українську війну, суттєво підвищили рівень небезпеки для об'єктів культурної спадщини, проте не змінили основних мотивів їх знищення. Одним із найяскравіших прикладів цілеспрямованих атак на культурні об'єкти, які не вписуються в ідеологію "руського мира", стало знищення літературно-меморіального музею Григорія Сковороди на Харківщині. Частина таких нападів має демонстративний характер і покликана засвідчити силу агресора. Саме таким став авіаудар по будівлі Донецького академічного обласного драматичного театру в Маріуполі, де на момент бомбардування перебували сотні мирних жителів, які використовували підвальні приміщення як укриття.

Водночас руйнування культурних пам'яток часто є наслідком прагнення окупаційних військ досягти воєнної переваги та знищити будь-які прояви української культурної присутності на захоплених територіях. Масовані артилерійські обстріли, авіаудари та застосування заборонених видів озброєння спричинили значні втрати культурної спадщини в різних регіонах України. Зокрема, на Донеччині було пошкоджено споруди Святогірської лаври та знищено низку скитів; на Київщині та Житомирщині внаслідок пожеж згоріли дерев'яні храми; у Чернігові зазнали руйнувань архітектурні комплекси Троїцько-Іллінського та Єлецького монастирів, а в Одесі ракетні удари пошкодили Воронцовський палац і будівлю художнього музею. (Рішняк, 2022: 168). На Сумщині зруйновано церкву Різдва Пресвятої Богородиці в Юнаківці (На Сумщині знищено, 2026). Такі дії свідчать про системний характер загроз українській культурній спадщині в умовах війни.

Культурна спадщина як об'єкт історичної політики в умовах війни. Культурна спадщина є важливим елементом історичної пам'яті та національної ідентичності, оскільки відображає історичний досвід суспільства, його традиції, цінності та світоглядні орієнтири. Матеріальні й нематеріальні об'єкти культурної спадщини формують уявлення про минуле та забезпечують спадкоємність історичного розвитку народу. У зв'язку з цим культурна спадщина виступає не лише об'єктом охорони, а й важливим інструментом історичної політики, через який держава та суспільство конструюють і транслюють колективну пам'ять.

В умовах війни культурна спадщина набуває особливого значення, оскільки стає одним із ключових символів державності та національної самобутності. Збройні конфлікти нерідко супроводжуються цілеспрямованими спробами знищення історико-культурних об'єктів, що мають на меті послаблення культурної основи нації та руйнування її історичної пам'яті. Руйнування пам'яток архітектури, музеїв, архівів, культових споруд та інших об'єктів культурної спадщини є не лише матеріальними втратами, а й засобом впливу на суспільну свідомість та історичну пам'ять населення.

Агресія Росії проти України триває вже більше десятиліття. Після окупації Криму у 2014 році Росія продовжила практику привласнення української культурної спадщини, що розпочалася ще за часів СРСР. Під її контроль потрапили понад 12,6 тис. пам'яток культурної спадщини та майно 26 музеїв, фонди яких налічували понад 1,2 млн експонатів. Лише протягом одного археологічного сезону з території Херсонесу було вивезено близько 200 тис. унікальних артефактів, а картини Івана Айвазовського, незаконно вилучені з українських музейних колекцій, згодом з'явилися на аукціонах у Москві. Такі дії свідчать про систематичні спроби не лише заволодіти культурними цінностями, а й витіснити українську культурну спадщину зі світового культурного простору.

Повномасштабне вторгнення 2022 року значно посилило масштаби цієї політики. Під час окупації Херсона російські військові вивезли з Херсонського художнього музею понад 15 тис. музейних предметів, серед яких були картини, ікони, скульптури та твори декоративно-ужиткового мистецтва. Аналогічно з музеїв Маріуполя було викрадено роботи Архипа Куїнджі, Івана Айвазовського та колекцію ікон кінця XIX ст., подальше місцезнаходження яких залишається невідомим. Ці факти демонструють, що культурні цінності стали одним із об'єктів цілеспрямованої політики Росії, спрямованої на послаблення історичної пам'яті та культурної самобутності України (Акімов, Похиленко, 2025: 15).

Станом на кінець травня 2026 р. внаслідок російської збройної агресії в Україні зафіксовано пошкодження або руйнування 1913 об'єктів культурної спадщини та 2573 об'єктів культурної інфраструктури. Такі втрати становлять серйозну загрозу для збереження історико-культурного надбання держави та актуалізують питання його документування, охорони й відновлення. Серед постраждалих об'єктів культурної спадщини 168 пам'яток мають статус національного значення, 1549 — місцевого значення, а 196 належать до категорії щойно виявлених об'єктів. При цьому 46 пам'яток зазнали повного знищення, що призвело до безповоротної втрати частини матеріального культурного надбання України. Географія руйнувань охоплює 18 областей України та 346 територіальних громад. Зокрема, у Сумській області пошкодження об'єктів культурної спадщини та культурної інфраструктури зафіксовано в межах 39 територіальних громад, що свідчить про значний негативний вплив воєнних дій на культурний ландшафт регіону (Росіяни пошкодили 1913 пам'яток, 2026).

Державна політика у сфері охорони культурної спадщини в умовах російсько-української війни спрямована на мінімізацію втрат культурних цінностей та забезпечення їхнього збереження для майбутніх поколінь. Важливими напрямками цієї політики стали вдосконалення нормативно-правової бази, організація евакуації музейних фондів із небезпечних територій та залучення міжнародної підтримки. Особлива увага приділяється створенню ефективних механізмів реагування на загрози, спричинені бойовими діями.

За результатами виїзного засідання підкомітету з питань інформаційної політики та європейської інтеграції Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, що відбулося у Дніпрі, було наголошено на важливості реалізації державних заходів щодо захисту культурної спадщини. Зокрема, в Україні сформовано нормативну базу, яка регламентує евакуацію музейних фондів із територій, наближених до зони бойових дій, а для комунальних закладів культури процедуру переміщення цінностей спрощено через механізм ухвалення рішень обласними військовими адміністраціями. Серед пріоритетів державної політики також визначено створення належних умов для зберігання евакуйованих експонатів, розвиток цифрових технологій документування культурної спадщини, підготовку законодавчих змін щодо тимчасового

вивезення культурних цінностей за кордон та розширення міжнародного співробітництва для фінансування відновлювальних робіт і забезпечення безпеки закладів культури (Збереження культурної спадщини, 2026).

Збереження культурної спадщини в умовах війни є складовою державної політики пам'яті та важливим чинником консолідації суспільства. Документування втрат, охорона пам'яток, цифрове архівування культурних цінностей і популяризація історико-культурної спадщини сприяють зміцненню національної свідомості та формуванню стійкості суспільства перед зовнішніми загрозами. У цьому контексті культурна спадщина постає не лише як свідчення минулого, а й як важливий ресурс збереження історичної тяглості та утвердження української державності.

Україна стала першою державою, яка під час активної фази війни почала впроваджувати нові міжнародні механізми захисту культурної спадщини. Зокрема, йдеться про застосування положень Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р., що передбачає посилений захист культурних цінностей у зонах збройних конфліктів. Важливим кроком стало також маркування пам'яток спеціальним розпізнавальним знаком "Блакитний щит", який має сигналізувати про їхній особливий статус та необхідність збереження. За оцінками експертів, український досвід є унікальним для світової практики охорони спадщини, оскільки нові механізми захисту впроваджуються не після завершення конфлікту, а безпосередньо під час бойових дій. Держава спільно з міжнародними організаціями, насамперед ЮНЕСКО, здійснює документування пошкоджень, евакуацію музейних колекцій, цифрову фіксацію об'єктів та розробку правових інструментів для їхнього збереження. Такі заходи спрямовані не лише на фізичний захист пам'яток, а й на збереження історичної пам'яті та культурної ідентичності України в умовах російської агресії (Україна першою під час війни, 2026).

У 2025 р. Міністерством культури та стратегічних комунікацій України було започатковано Український фонд культурної спадщини – спеціалізовану інституцію, покликану забезпечити довгострокову фінансову підтримку заходів зі збереження, консервації та відновлення об'єктів культурної спадщини, які зазнали пошкоджень або руйнувань унаслідок російської агресії. Основною метою діяльності фонду є формування ефективного фінансового механізму для реалізації масштабних і тривалих проєктів у сфері охорони культурної спадщини, виконання яких виходить за межі можливостей короткострокових грантових програм. У такий спосіб створюються передумови для системного підходу до відновлення культурних цінностей та історико-культурного середовища України (Горлач, 2026).

Пріоритетними напрямками діяльності фонду визначено проведення досліджень та оцінки стану пошкоджених об'єктів, підготовку проєктної документації, здійснення реставраційних і консерваційних робіт, а також підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі реставрації та охорони культурної спадщини. З міркувань безпеки та з метою розширення можливостей міжнародної співпраці фонд тимчасово зареєстровано в Брюсселі. Такий формат функціонування сприяє залученню фінансової та експертної підтримки міжнародних партнерів для реалізації проєктів із відновлення культурної спадщини України.

Громадянське суспільство у справі захисту культурної спадщини України. В умовах російсько-української війни важливу роль у збереженні культурної спадщини України відіграє громадянське суспільство, яке стало одним із ключових суб'єктів захисту історико-культурних цінностей. Поряд із діяльністю державних органів до процесу охорони пам'яток активно долучилися громадські організації, волонтерські об'єднання, університети, науковці, музейні працівники та представники місцевих громад. Їхня діяльність спрямована

не лише на збереження окремих об'єктів культурної спадщини, а й на захист історичної пам'яті та культурної ідентичності українського народу в умовах збройної агресії.

З початком повномасштабного вторгнення особливого значення набули волонтерські ініціативи, спрямовані на документування пошкоджень і руйнувань пам'яток історії та культури. Громадські активісти спільно з науковими установами та міжнародними організаціями здійснюють фото- та відеофіксацію наслідків бойових дій, створюють цифрові архіви та бази даних пошкоджених об'єктів. Такі заходи не лише сприяють збереженню інформації про втрачені пам'ятки, а й формують доказову базу для майбутнього притягнення Російської Федерації до відповідальності за завдані збитки культурній спадщині України.

Важливим напрямом діяльності громадянського суспільства стало впровадження сучасних цифрових технологій для збереження культурних цінностей. В Україні активно реалізуються проєкти зі створення тривимірних моделей архітектурних пам'яток, цифрового архівування музейних колекцій та оцифрування історичних документів. Подібні ініціативи дозволяють зберегти культурну спадщину навіть у разі фізичного пошкодження чи знищення об'єктів, а також забезпечують доступ до культурних надбань для широкого кола дослідників і громадськості.

Наприклад, упродовж червня–жовтня 2025 р. у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка за підтримки Українського культурного фонду реалізовано два проєкти, спрямовані на цифрове збереження культурної спадщини історичної Глухівщини. Їхньою метою стало створення цифрових копій пам'яток для забезпечення від можливої втрати внаслідок воєнних дій та забезпечення широкого доступу до них через онлайн-ресурси.

У межах проєкту “Глухівщина крізь століття: цифрова колекція пам'яток історії й архітектури” (керівник А. Гриценко) створено лазерні 3D-моделі п'яти пам'яток національного значення у м. Глухів: Трьох-Анастасіївської та Спасо-Преображенської церков, а також гуманітарно-просвітницького комплексу, до складу якого входять будинок Глухівського учительського інституту, чоловіча гімназія та її пансіон. Крім того, за старовинними світлинами відтворено шість втрачених об'єктів, серед яких Анастасіївська каплиця, Трьохсвятительська церква, дзвіниця Спасо-Преображенської церкви та споруди Гамаліївського монастирського комплексу (Гриценко, 2026: 68).

У рамках проєкту “Гетьманська Глухівщина: цифрове відтворення історичних об'єктів та традицій” (керівник О. Курок) виконано лазерне сканування та створено 3D-моделі Миколаївської церкви, Київської брами Глухівських міських укріплень і церкви Священномученика Харалампія Гамаліївського монастиря. Також на основі історичних світлин і креслень відтворено шість втрачених пам'яток, зокрема Анастасіївську гетьманську церкву, Троїцький собор, його дзвіницю, Радний майдан, Михайлівську церкву та палац Розумовського (Гриценко, 2026: 69).

У межах обох проєктів створено вебплатформи для зберігання та демонстрації цифрових колекцій, а також 3D-турів існуючими й втраченими пам'ятками. Усі моделі розміщено на платформі Sketchfab, що відкриває можливості їх використання в наукових, освітніх і реставраційних цілях.

Збереження культурної спадщини в умовах війни є не лише завданням державних інституцій та профільних організацій, а й сферою активної участі громадянського суспільства. Важливу роль у фіксації та документуванні втрачених пам'яток можуть відігравати окремі представники місцевих громад, використовуючи сучасні цифрові технології. Їхня діяльність сприяє не лише збереженню інформації про зруйновані пам'ятки, а й формуванню доказової бази для майбутніх наукових досліджень, реставраційних проєктів та міжнародних правових процесів.

Показовим прикладом такої громадської ініціативи стала діяльність сумського архітектора Ігоря Титаренка, який після руйнування російським ударом садиби Хрущових у селі Лифине створив її тривимірну цифрову модель методом фотограмметрії. Незважаючи на складні безпекові умови та обмежений доступ до об'єкта, фахівцю вдалося оперативно зафіксувати стан пам'ятки та відтворити її у цифровому форматі. Створена 3D-модель стала не лише засобом документування руйнувань, а й важливим елементом доказової бази для міжнародної криміналістики, а також основою для подальших досліджень, консервації та потенційної реставрації пам'ятки. Крім того, цифрова реконструкція дозволяє популяризувати об'єкт на міжнародному рівні та привертати увагу до проблеми збереження культурної спадщини України в умовах війни (Ювко, 2025).

Цифрові технології стали важливим інструментом формування суспільної відповідальності за культурну спадщину та розширення можливостей її популяризації. Створення відкритих електронних архівів, інтерактивних карт і віртуальних екскурсій забезпечує широкий доступ до культурних надбань України як для громадян держави, так і для міжнародної спільноти. Таким чином, цифрові ініціативи громадянського суспільства не лише компенсують ризики втрати культурних цінностей в умовах війни, а й формують нові підходи до збереження та осмислення історико-культурної спадщини в цифрову епоху.

Не менш важливою є діяльність громадських організацій та місцевих громад у сфері популяризації культурної спадщини й привертання уваги міжнародної спільноти до проблем її збереження. Українські активісти беруть участь у міжнародних форумах, інформаційних кампаніях та проєктах культурної дипломатії, спрямованих на висвітлення фактів руйнування пам'яток і необхідності їхнього захисту. Таким чином, громадянське суспільство України стало важливим партнером держави у сфері охорони культурної спадщини, демонструючи високий рівень самоорганізації та відповідальності за збереження історико-культурного надбання для майбутніх поколінь.

Російсько-українська війна засвідчила, що збереження культурної спадщини більше не є виключною сферою відповідальності державних органів. Масштаби руйнувань та загроз культурним цінностям зумовили активне залучення до цього процесу громадських організацій, волонтерів, науковців, представників культурних установ і місцевих громад. У результаті захист пам'яток історії та культури перетворився на важливий напрям громадянської активності, спрямований на збереження національної пам'яті та культурної самобутності України.

Сьогодні громадянське суспільство виступає повноправним партнером держави у сфері охорони культурної спадщини. Представники громадськості здійснюють моніторинг стану пам'яток, документують наслідки руйнувань, реалізують цифрові проєкти зі збереження культурних цінностей та привертають увагу міжнародної спільноти до проблем української спадщини. Така взаємодія державних інституцій і громадянського суспільства сприяє формуванню спільної відповідальності за збереження історико-культурного надбання та демонструє високий рівень суспільної консолідації в умовах війни.

Деколонізація культурного простору як складова збереження спадщини.

Російсько-українська війна актуалізувала питання деколонізації культурного простору України як важливої складової збереження національної культурної спадщини та історичної пам'яті. Упродовж тривалого часу російська імперська та радянська політика була спрямована на формування уявлення про українську культуру як частину "спільного" російського культурного простору, що супроводжувалося привласненням українських культурних надбань, маргіналізацією національної історії та поширенням імперських

історичних наративів. У сучасних умовах деколонізація розглядається як процес подолання наслідків такої політики та відновлення українського культурного й історичного контексту.

Одним із проявів деколонізаційних процесів стало переосмислення символічного простору міст і населених пунктів. Демонтаж пам'ятників діячам Російської імперії та СРСР, перейменування вулиць, площ та інших топонімічних об'єктів спрямовані на усунення символів, які тривалий час репрезентували колоніальне минуле. Водночас ці процеси супроводжуються поверненням до суспільного простору імен українських державних, культурних та громадських діячів, що сприяє відновленню історичної справедливості та зміцненню національної пам'яті.

У межах державної політики деколонізації та дерусифікації публічного простору на Сумщині перейменовували понад 300 об'єктів топонімії. У Сумах зокрема востаннє у 2024 р. було перейменовано 11 об'єктів топонімії. Зокрема, відповідно до розпорядження Сумської обласної військової адміністрації, вулиця Донська отримала назву Семена Сапуна, вулиця Ковпака стала вулицею Сумської тероборони, вулиця Чайковського – вулицею Івана Огієнка, а вулиця Чекаліна – вулицею Симона Петлюри. Також Прокоф'євський міст перейменовували на міст Свободи, Курський шляхопровід – на Залізничний, а Прокоф'євський шляхопровід – на Роменський. Зміни торкнулися і міських скверів, назви яких були приведені у відповідність до сучасної української історичної пам'яті та національних цінностей (На Сумщині, 2024). По області перейменування ще відбувалися.

Паралельно з перейменуванням топонімів Сумська ОВА рекомендувала демонтувати або вилучити з публічного простору об'єкти, що містять символіку російської імперської та радянської політики. До переліку потрапили пам'ятник Антону Макаренку, пам'ятник Сидору Супруну, окремі елементи меморіального комплексу “Вічна слава” та монумента “Слава героям Сумщини”, а також низка братських могил і пам'ятних знаків радянського періоду. Такі заходи спрямовані на очищення культурного простору від символів колоніального минулого та утвердження української національної ідентичності в міському середовищі (У Сумах, 2024).

У 2025 р. Сумська міська рада запровадила мораторій на перейменування топонімів до завершення воєнного стану. Причиною такого рішення стало різке зростання кількості ініціатив щодо присвоєння вулицям імен загиблих військових, що нерідко призводило до пропозицій повторного перейменування вже нещодавно змінених назв. На думку представників влади та експертів, мораторій має тимчасово зупинити хаотичні зміни в топонімічному просторі та забезпечити більш системний підхід до меморіалізації й деколонізації. Водночас фахівці наголошують, що процес усунення залишків радянської та імперської спадщини в міській топонімії ще не завершено, тому після скасування обмежень питання перейменувань потребуватиме комплексного та виваженого розгляду (Кріцька, 2025).

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України стала випробуванням не лише для української держави, а й для всієї системи міжнародного захисту культурної спадщини, виявивши недосконалість існуючих правових механізмів її охорони в умовах війни. Значні масштаби руйнувань та навмисний характер атак на об'єкти культури актуалізували потребу в розробці ефективних стратегій протидії сучасним загрозам. За цих обставин особливого значення набуває впровадження інноваційних підходів до збереження культурної спадщини, зокрема використання цифрових технологій для документування втрат, фіксації воєнних злочинів, створення цифрових та віртуальних копій пам'яток з метою їх подальшої відбудови. Реалізація таких завдань потребує підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері культури та охорони спадщини,

здатних працювати в нових умовах. Не менш важливим залишається питання формування національної доктрини захисту культурної спадщини – своєрідної “дорожньої карти”, яка б визначала пріоритети, механізми та інструменти реагування на загрози воєнного часу. Попри складні умови війни, діяльність культурних установ, зокрема релокованих, та їхніх працівників відіграє важливу роль у збереженні як матеріальної, так і нематеріальної спадщини, а також у підтримці національної пам’яті та української ідентичності (Головач, 2025: 45).

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що російсько-українська війна перетворила культурну спадщину на один із ключових об’єктів протистояння. Руйнування пам’яток, викрадення музейних колекцій та спроби привласнення українського культурного надбання є складовими ширшої політики, спрямованої на підірив історичної пам’яті та національної ідентичності українського народу. За таких умов захист культурної спадщини набуває не лише культурного, а й суспільно-політичного значення, стаючи важливим елементом збереження історичної тяглості та державності України.

Важливу роль у протидії цим загрозам відіграють державні інституції, які здійснюють документування втрат, удосконалюють механізми охорони пам’яток, впроваджують міжнародні практики захисту культурних цінностей та залучають міжнародну підтримку для їхнього збереження й відновлення. Водночас важливою складовою сучасної політики пам’яті є деколонізація культурного простору, що сприяє утвердженню українських історичних наративів, переосмисленню символічного простору та подоланню наслідків тривалої імперської й радянської спадщини.

Досвід останніх років засвідчив, що збереження культурної спадщини стало спільною справою держави та громадянського суспільства. Громадські організації, волонтери, науковці, заклади освіти й місцеві громади активно долучаються до документування руйнувань, цифрового архівування та популяризації культурних цінностей. Така взаємодія не лише сприяє збереженню історико-культурного надбання для майбутніх поколінь, а й демонструє високий рівень суспільної консолідації у відстоюванні культурної самобутності та історичної пам’яті України в умовах війни.

Література:

Акімов, Похиленко, 2025 – Акімов М., Похиленко І. Захист культурної спадщини України в умовах агресивної війни проти її ідентичності. *Law & Society*. 2025. № 11. С. 13–20.

Бучко, Стецюк, 2023 – Бучко Ж., Стецюк А. Об’єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни: урбіцид та його наслідки. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2023. Т. 47. С. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47.20-27>

Головач, 2025 – Головач Н. Збереження культурної спадщини України в умовах воєнного стану: формування національної стратегії. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2025. № 4. С. 39–45. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2025.351832>

Горlach, 2026 – Горlach П. Український фонд культурної спадщини – як він працює та чим буде займатися: Ольга Сагайдак. *Суспільне культура*. 2026. URL: <https://susplne.media/culture/1238502-ukrainskij-fond-kulturnoi-spadsini-ak-vin-pracue-ta-cim-bude-zajmatisa-olga-sagajdak/> (дата звернення: 14.05.2026).

Гриценко, 2026 – Гриценко А. Використання можливостей 3d-моделей та 3d-турів видатних пам’яток культурної спадщини історичної Глухівщини в освітньому процесі. *Матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства, громадянської освіти та географії”* (Харків, 20 листопада 2025 р.). Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2026. С. 66–72.

Збереження культурної спадщини, 2026 – Збереження культурної спадщини в умовах війни: відбулося візне засідання підкомітету з питань інформаційної політики та європейської інтеграції. *РАДА*. 2026. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/272657.html (дата звернення: 14.05.2026).

Крицька, 2025 – Крицька В. У Сумах тепер мораторій на перейменування топонімів. Що ж робити з імперськими й радянськими вулицями. *ЦУКР*. 2025. URL: <https://cukr.city/city/2025/moratoriy-na-regeymenuvannia/> (дата звернення: 14.05.2026).

На Сумщині знищено, 2026 – На Сумщині знищено унікальний історичний храм, що існував понад 200 років. *МЕДІА.ХАБ*. 2026. URL: <https://war.hab.media/241415->

na_cumshchyni_znishcheno_unikalnij_istorichnij_hram_shcho_isnuvav_ponad_200_rokiv (дата звернення: 14.05.2026).

На Сумщині, 2024 – На Сумщині в межах декомунізації перейменували понад 300 об'єктів топонімії. *ZMINA*. 2024. URL: <https://zmina.info/news/na-sumshhyni-u-mezhah-dekomunizacziyi-perejmenuvaly-ponad-300-obyektiv-toponimiyi/> (дата звернення: 14.05.2026).

Рішняк, 2022 – Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*. 2022. №4. С. 159–173. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.159>

Росіяни пошкодили 1913 пам'яток, 2026 – Росіяни пошкодили 1913 пам'яток культурної спадщини та 2573 об'єкти культурної інфраструктури. *Міністерство культури України*. 2026. URL: <https://mincult.gov.ua/news/rosiyanu-poshkodyly-1913-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2573-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury/> (дата звернення: 14.05.2026).

У Сумах, 2024 – У Сумах деколонізували ще 11 топонімів. *Інформаційний портал Сумської міської ради*. 2024. URL: <https://smr.gov.ua/uk/novini/miske-gospodarstv/31666-u-sumakh-dekolonizuvaly-shche-11-toponimiv.html> (дата звернення: 14.05.2026).

Україна першою під час війни, 2026 – Україна першою під час війни застосувала нові механізми захисту культурної спадщини – експертка. *ZMINA*. 2026. URL: <https://zmina.info/news/ukrayina-pershoypid-chas-vijny-zastosovala-novi-mehanizmy-zahystu-kulturnoyi-spadshhyny-ekspertka/> (дата звернення: 14.05.2026).

Ювко, 2025 – Ювко З. Сумський архітектор створив 3D-модель пошкодженої росіянами садиби в селі Лифине. *ЦУКР*. 2025. URL: <https://cukr.city/news/2025/sumskyu-arkhitekto-stvoryv-model-zruynovanoi-sadyby-v-seli-lyfyne/> (дата звернення: 14.05.2026).

References:

Akimov, Pokhylenko, 2025 – Akimov, M., & Pokhylenko, I. (2025). Zakhyst kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh ahresyvnoi viiny proty yii identychnosti [Protection of Ukraine's cultural heritage in the context of an aggressive war against its identity]. *International Journal "Law & Society"*, (11), 13–20. [in Ukrainian]

Buchko, Stetsiuk, 2023 – Buchko, Z., & Stetsiuk, A. (2023). Obiekty istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny: urbitsyd ta yoho naslidky [Historical and Cultural Heritage Objects of Ukraine in the Conditions of War: Urbicide and Its Consequences]. *Modern Historical and Political Issues*, (47), 20–27. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47.20-27> [in Ukrainian]

Golovach, 2025 – Golovach, N. (2025). Zberezhennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: formuvannia natsionalnoi stratehii [Preserving Ukraine's Cultural Heritage under Martial Law: Formulating a National Strategy]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 39–45. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2025.351832> [in Ukrainian]

Horlach, 2026 – Horlach, P. Ukrainskyi fond kulturnoi spadshchyny – yak vin pratsiuiie ta chym bude zaimatysia: Olha Sahaidak [The Ukrainian Cultural Heritage Fund — how it works and what it will do: Olga Sagaydak]. *Suspilne kultura*. 2026. URL: <https://suspilne.media/culture/1238502-ukrainskij-fond-kulturnoi-spadshchyny-ak-vin-pracuje-ta-cim-bude-zajmatysia-olga-sagajdak/> [in Ukrainian]

Hrytsenko, 2026 – Hrytsenko, A. Vykorystannia mozhyvostei 3d-modelei ta 3d-turiv vydatnykh pamiatok kulturnoi spadshchyny istorychnoi Hlukhivshchyny v osvithomu protsesi [Using the capabilities of 3D models and 3D tours of outstanding cultural heritage monuments of the historical Glukhiv region in the educational process]. *Materialy XVII mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii "Aktualni problemy metodyky navchannia istorii, pravoznavstva, hromadianskoi osvity ta heohrafii"* (Kharkiv, 20 lystopada 2025 r.). Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody, 2026. S. 66-72. [in Ukrainian]

Zberezhennia kulturnoi spadshchyny, 2026 – Zberezhennia kulturnoi spadshchyny v umovakh viiny: vidbulosia vyizne zasidannia pidkomitetu z pytan informatsiinoi polityky ta yevropeiskoi intehratsii [Preservation of cultural heritage in times of war: an off-site meeting of the subcommittee on information policy and European integration took place]. RADA. 2026. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/272657.html [in Ukrainian]

Krytska, 2025 – Krytska, V. U Sumakh teper moratorii na pereimenuvannia toponimiv. Shcho zh robyty z imperskymy u radianskymy vulytsiamy [There is now a moratorium on renaming toponyms in Sumy. What to do with imperial and Soviet streets]. *TsUKR*. 2025. URL: <https://cukr.city/city/2025/moratorii-na-pereimenuvannia/> [in Ukrainian]

Na Sumshchyni znyshcheno, 2026 – Na Sumshchyni znyshcheno unikalnyi istorychni khram, shcho isnuvav ponad 200 rokiv [A unique historical temple that existed for over 200 years was destroyed in Sumy region]. *MEDIA.KHAB*. 2026. URL: <https://war.hab.media/241415-na-cumshchyni-znishcheno-unikalnij-istorichnij-hram-shcho-isnuvav-ponad-200-rokiv> [in Ukrainian]

Na Sumshchyni, 2024 – Na Sumshchyni v mezhakh dekomunizatsii pereimenuvaly ponad 300 obiektyv toponimii [In Sumy region, over 300 toponymic objects were renamed as part of decommunization]. *ZMINA*. 2024. URL: <https://zmina.info/news/na-sumshhyni-u-mezhah-dekomunizacziyi-perejmenuvaly-ponad-300-obyektiv-toponimiyi/> [in Ukrainian]

Rishniak, 2022 – Rishniak, O. (2022). Kulturna spadshchyna u voiennomu konflikti: mizhnarodnyi dosvid druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. ta ukrainska diisnist [Cultural Heritage in a Military Conflict: International

Experience of the Second Half of the Twentieth – the Beginning of the Twenty-First Centuries and the Ukrainian Present Time]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (4), 159–173. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.159> [in Ukrainian]

Rosiiany poshkodyly 1913 pamiatok, 2026 – Rosiiany poshkodyly 1913 pamiatok kulturnoi spadshchyny ta 2573 obiekty kulturnoi infrastruktury [Russians damaged 1,913 cultural heritage sites and 2,573 cultural infrastructure facilities]. *Ministerstvo kultury Ukrainy*. 2026. URL: <https://mincult.gov.ua/news/rosiiany-poshkodyly-1913-pamyatok-kulturnoyi-spadshchyny-ta-2573-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury/> [in Ukrainian]

U Sumakh, 2024 – U Sumakh dekolonizували ще 11 топонімів [11 more toponyms were decolonized in Sumy]. *Informatsiyni portal Sumskoi miskoi rady*. 2024. URL: <https://smr.gov.ua/uk/novini/miske-gospodarstvo/31666-u-sumakh-dekolonizували-ще-11-toponimiv.html> [in Ukrainian]

Ukraina pershoiu pid chas viiny, 2026 – Ukraina pershoiu pid chas viiny zastosувала нови механізми захисту культурної спадщини – експертка [Ukraine was the first to apply new mechanisms for protecting cultural heritage during the war – expert]. *ZMINA*. 2026. URL: <https://zmina.info/news/ukrayina-pershoiu-pid-chas-vijny-zastosувала-novi-mehanizmy-zahystu-kulturnoyi-spadshchyny-ekspertka/> [in Ukrainian]

Yuvko, 2025 – Yuvko, Z. Sumskyi arkhitekto stvoriv 3D-model poshkodzhenoї rosiianamy sadyby v seli Lyfyne [Sumy architect created a 3D model of a manor house damaged by Russians in the village of Lyfyne]. *TsUKR*. 2025. URL: <https://cukr.city/news/2025/sumskyi-arkhitekto-stvoriv-model-zruynovanoi-sadyby-v-seli-lyfyne/> [in Ukrainian]

* Авторка заявляє про відсутність конфлікту інтересів, а також повідомляє, що робота виконувалася без використання технологій штучного інтелекту.

Отримано 14.03.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 02.06.2026

Прийнято до друку 10.06.2026

Оприлюднено 22.06.2026

Submitted 14.03.2026

Received in received form 02.06.2026

Accepted for publication 10.06.2026

Published online 22.06.2026